

Академик Миомир ДАШИЋ*

ПЕТАР II ПЕТРОВИЋ ЊЕГОШ У РЕВОЛУЦИЈИ 1848. И 1849. ГОДИНЕ**

Фебруарска револуција, која је почела у Паризу 1848. године, брзо се пренијела изван граница Француске и, као што је познато, снажно потресла и друге европске земље. Револуција је захватила и снажно уздрмала вишенационалну, вишеконфесионалну и мултикултурну Хабзбуршку монархију, карактеристичну још и по другим сложеним унутрашњим, прије свега друштвено-економским, противурјечностима. Вал револуције у сусједном Аустријском царству, под чијом влашћу се од 1797. године налазила Бока Которска са дијелом Приморја до Спича (Сутормора), запљуснуо је и овај дио нашег простора. Разумије се, то није могло а да се политички и забрињавајуће не одрази на црногорско-брдску државу и њеног владара митрополита Петра II Петровића Његоша. С обзиром на одјек револуције у сусједству Црне Горе, Петар II је морао да се од почетка револуционарних кретања ангажује на одређен начин у расплитању врло сложених догађаја не само у Приморју него и на много ширем јужнословенском простору, увјерен да је све оно што се дешава у Аустрији од изузетне важности за Србе и Хрвате, па и друге словенске народе.

Револуција у Монархији најизразитије је дошла до изражаја у Мађарској; из темеља је уздрмала царски двор у Бечу. Како је у јужним дјеловима Мађарске била највећа концентрација Срба, то је од првих дана револуције Петар II показао велико интересовање за њихову судбину. Он је, иначе, одржавао блиске духовне и културне везе са водећим личностима Карловачке митрополије, а од Мајске скупштине у Сремским

* Аутор је редовни члан Црногорске академије наука и умјетности, Подгорица.

** Реферат поднијет на научном скупу "Српски народни покрет у револуцији 1848/1849", одржаном 15. и 16. септембра 1998. у организацији САНУ у Београду и Сремским Карловцима.

Карловцима (1848), која је прогласила Војводство (Војводину) као аутономну област у Монархији, и са политичким првацима онамошњих Срба. Одлуке Мајске скупштине, којој је присуствовало и неколико Црногораца, Петар II је радосно поздравио, од онда је не само са вођством Срба одржавао политичке везе него је и са будном пажњом пратио све што се дешавало у Војводству, интересовао се за ставове и односе мађарске револуционарне владе према српском народу, давао политичку и моралну подршку Србима у одбрани својих националних права која им је угрожавала Мађарска на челу са Лајошом Кошутом.

I

Црногорски владика и владар, чија политика у револуцији 1848-1849. године, као да још није довољно објашњена, ипак, највише пажње је посвећивао политичким кретањима у сусједној Боки Которској и Далмацији, гдје се револуционарно врење није, додуше, онако радикално испољавало као што је то била појава у српским и хрватским областима у мађарским границама. Наиме, револуција у Италији, гдје је дошло до проглашења републике у Венецији (Млецима), имала је одјека у Далмацији и Боки Которској, будући да су ове области до 1797. године чиниле саставни дио срушене Млетачке републике. Претензије револуционарне владе новоформиране Млетачке републике која је прогласила независност од Аустрије, а на чијем челу се нашао Никола Томазео, позната личност италијанског ризорђимента, од почетка су биле јасне: обнова италијанске власти над Далмацијом, Боком Которском, Грбљем, Маинама, Поборима, Брајићима и Паштровићима. Главни инспиратор ширења револуције на источној обали Јадрана био је управо Томазео, чувени италијански pjesник, приповједач и филолог, иначе истакнута личност италијанског националног покрета. Он је, као човјек поријеклом из Далмације, сматрао да његова влада полаже, има историјска права на области којима је до конца 18. вијека Венеција владала. Та његова политика имала је прилично присталица и у Боки Которској и они су изражавали спремност да помогну обнављање млетачке власти у сусједству Црне Горе.

Страх од могућег обнављања млетачке власти над Боком и осталим Приморјем, гдје је разумљиво било доста присталица аустријске владавине, с једне, али и знатног броја истородног православног становништва са оним у Црној Гори и Брдима, с друге стране - с разлогом подстицао је Петра II у 1848-1849. години да чини све да не дође до тога да се Млетачка република поново нађе у сусједству његове државе. Таква политика довешће црногорског владара до политичког сукоба са Томазеом, с којим се био упознао још 20. јануара 1844. године на броду на путу који га је преко Трста водио у Беч. Познанство се наставило преписком између два даровита pjesника, а у прољеће 1847. године и пријатељством у Венецији, када је Његош дошао да прикупља грађу у Млетачком архиву о лажном цару Шћепану Малом. Томазео је тада помагао црногорском владици у истраживању грађе и срдачно га примао у свом

скромном стану. Али револуција и став Томазеа да треба обновити власт Венеције над Далмацијом и Боком Которском, против чега је био Његош, учинили су да између двојице великана дође до политичког сукоба који је прерастао у отворено непријатељство. О томе свједочи њихова преписка у којој су се узајамно непоштедно оптуживали. Томазео је Његошу упућивао пријетње и оптужбе да у савезу са Русијом жели да "освоји" Боку Которску, уколико ова стане на страну револуције против Аустрије, прекоријевао га је што је против револуционарних промјена, називао га реакционаром, упућивао му и разне друге негативне епитете на рачун његове личности. Његош му је одговарао да се не боји његових пријетњи, да Бока Которска не припада Венецији, супротстављао му је витешке и кржаве странице црногорске прошлости.

Занимљиво је истаћи да је и Мацини писао Његошу писма у којима је у име револуције оштро критиковао његову подршку бану Јелачићу и Хрватима који су стали на страну реакционарне, феудалне и апсолутистичке Хабзбуршке монархије. И овај чувени италијански политички мислилац сматрао је да је дошао тренутак да Далмација са Боком Которском, као "млетачке историјске земље", поново припадну Венецији. Његош је и Мацинију оспоравао такав став, истичући да је становништво Приморја истородно са Црногорцима и Брђанима.

II

Петар II је новонастало стање у Хабзбуршкој монархији 1848/1849. године сматрао погодним историјским моментом да дође до сједињавања српских и хрватских националних снага у борби против италијанског и мађарског национализма. Стога је од почетка био на страни српског покрета под вођством патријарха Рајачића и хрватског, на челу са баном Јосипом Јелачићем.

Ток догађаја и њихов расплет 1848/1849. године, међутим, показује да је црногорски владар, владика и пјесник очигледно био у заблуди када је вјеровао да ће такви политички услови осигурати неометан национални развој Срба и Хрвата у Аустрији, да је то прилика да побједи југословенска идеја, односно да се оствари ослобођење јужнословенских народа и оствари њихова заједничка држава. Он је, нема сумње, схватио да револуционарна превирања доносе велике промјене, али очигледно није у почетку могао да предвиди да ће се Срби и Хрвати, а не само њихове водеће конзервативне снаге, у првом реду племство, наћи у процијепу који ће их тако снажно стезати; револуција ће запријетити њиховим националним уништењем, а бечки и петроградски двор су им побједом у антиреволуционарним ратовима, чему су и сами дали велики допринос, затворили перспективу ослобођења и уједињења.

Револуционарни вртлог јесте учинио да се Срби и Хрвати у револуцији 1848/1849. године приближе и нађу на супротној страни мађарске и италијанске револуције, али су и њихове револуционарне владе биле против Срба и Хрвата, против њиховог државног и националног збли-

жавања па, чак, и опстанка. Зато није било изненађујуће што је Петар II стајао на страни Хрвата и Срба које предводе Јелачић и Рајачић као водећи људи конзервативних слојева хрватског и српског друштва. Чинио је то из увјерења да је то једини пут да се Хрвати и Срби одбране од националистичких и шовинистичких насртаја мађарске револуције која је од почетка испољавала угњетачке намјере према њима. Дакле, томе што су се Хрвати и Срби у Аустрији нашли на страни бечког двора погодвала је чињеница што мађарска револуција, иако национална и демократска у борби против Беча и феудалног система друштвених односа - није била спремна да им призна и минимум националних права и слобода. Напротив, револуционарно вођство у Мађарској, с Кошутом на челу, водило је изразиту националистичку и шовинистичку политику према српском и хрватском народу (укидане су националне школе, вршени прогони и масакри Срба и чињена друга злодјела на шовинистичкој основи), па ни једном ни другом није остало ништа друго него да се боре против Мађарске и њеног денационализаторског политичког става и најгрубље политичке праксе.

Ни револуција у Италији - Венецији није имала другачији став према Хрватима и Словенцима, као и Србима у Далмацији и Боки Которској на чије је територије претендовала. Италијански револуционари, међу којима је Н. Томазео заузимао једно од водећих мјеста, нијесу Хрватима и Србима наговјештавали никакво право на властити језик, а камоли да су им гарантовали друга национална права, а нијесу крили ни своје освајачке претензије на источну обалу Јадрана, укључујући и Црногорско приморје. Таква политика италијанске револуције наилазила је на подршку снага *италијанашког* покрета, који је пријетио одрођавањем нашег свијета у Далмацији и Црногорском приморју. Насупрот талијанашком и аутономашком покрету 1848. године се на овом простору формира *славенски фронт*, као антитуђински. Тај фронт је од почетка уживао подршку Његошеве Црне Горе. У таквој ситуацији - када сусједне револуције нијесу показивале никакву спремност да признају национална права словенским народима, већ су им пријетиле гушењем и својом ситничавом и нетрпељивом политиком угрожавале и оно мало права што су одраније стекли - Србима и Хрватима је изгледало сасвим природним да свој национални опстанак бране у савезу са бечким и петроградским двором, који су оштро иступили против револуције. Стога је било разумљиво да су се и Његошева Црна Гора и уставобранитељска Србија нашле на страни Срба у Аустрији. На тај пут усмјериле су их водеће снаге мађарске и италијанске револуције, будући да су својом шовинистичком политиком и праксом запријетиле затирањем српског национа.

Ријечју, двојност револуције 1848/1849. године - демократска према апсолутизму и сламању феудалног друштва Хабзбуршке монархије, а усконационална, шовинистичка и угњетачка према Србима, Хрватима и другим словенским народима - условила је и двојност у ставу наших народа према револуцији, с једне стране реакционарност, али, с друге, и оправдано супротстављање тој револуцији ради заштите националног

опстанка. Та двојност је проистекла из објективности историјског тока догађаја 1848/1849. године. Зато је научно неоправдано и историјски не-објективно оптуживати "варварске балканске Словене" да су били *a priori* против сусједних револуција, а да се при оцјени њихове улоге у револуцији не сагледају сви чиниоци који су условили такво њихово држање и скретање српског и хрватског покрета од револуционарног курса на почетку ка контрареволуционарном смјеру у даљем току револуције.

У тим тако сложеним релацијама треба сагледавати и оцјењивати ангажовање и улогу црногорског владара Петра II у оновременим револуционарним превирањима на јужнословенском простору. Његова политика се прилагођавала историјском реалитету, стварности, али колико год да се мијењала, а мијењала се, та политика никад није прерасла у буржоаски национализам какав је породила Европа. Политика црногорског владара, владике и pjesника била је и до посљедњег дана његовог живота остала национална - српска и југословенска, свакако, гледана са његове позиције и друштвено-политичких прилика оновремене црногорске државе.

III

Петар II је био у праву када је ослобођење српског народа испод турске власти стављао у први план. Он је сматрао за битно да се на рушевинама Османске империје изгради модерна грађанска држава као национална заједница српског народа. Јер, ослобођење српског народа било је од најживотнијег интереса за Црну Гору. Чини се, да му не треба замјерати због тога што је сматрао споредним питање на који начин и помоћу којих и каквих снага ће се то ослобођење обавити и у какве ће економске и социјалне односе то одвести Црну Гору и Српство у цјелини. За њега је било примарно ослобођење српског народа не ради успостављања капиталистичких друштвених односа већ, прије свега, ради стварања националне српске државе, у којој би се нашао читав њен народ. Али и прије револуције 1848. године он је био свјестан чињенице да се ослобођење српског народа не може остварити само борбом против Турака, иако је у његовој ослободилачкој концепцији та борба истицана у први план. Знао је да се српско питање не може ријешити само у оквиру борбе против Турске, јер је велики дио српског народа био и под Аустријом, под хабзбуршком туђинском влашћу. Зато је Његош о питању ослобођења Српства размишљао у ширим релацијама - југословенским. Из тих разлога он је збивања у Монархији која су учинила да се политички зближе Срби са Хрватима сматрао почетним кораком ка рјешењу југословенског питања.

Револуција 1848/1849. године није Црну Гору - друштвено-економски неразвијену, с племенским начином живота и патријархалном културом, као и неким другим њеним особеностима, скрајнуту од ондашњег европског свијета - изнутра нимало узнемирила. Међутим, како се та револуција дотицала и ондашњих њених граница с Аустријом (превирања у Боки Которској и осталом дијелу Црногорског приморја) и битно ути-

цала на промјену односа у Европи, то је неминовно спољнополитички положај Црне Горе диктирао да и Петар II подешава свој став према тим новонасталим приликама. Црногорски владар је према револуцији изграђивао став кроз политичку праксу - увијек полазећи од њеног конкретног односа према питању српског националног ослобођења, као и општих могућности које је револуција давала, или одбијала, да се реализују политичке идеје и замисли српског покрета о ослобођењу и других Јужних Словена. Практични кораци које је предузимао према револуцији потврђују увјерење да га она, револуција, духовно није изненадила. Он је револуцију дочекао са властитим циљевима. О њој је просуђивао без предубјеђења, полазећи, прије свега, од интереса Црне Горе и српских интереса у цјелини, тј. на револуцију је гледао као на неповољно стање и како ће она и колико допринијети националном ослобођењу Срба, па и Јужних Словена гледано у цјелини. Ријечју, Његош је револуцију дочекао са сопственом визијом и српства и југословенства - без оптерећења својинским интересима и буржоаским национализмом. Своје практично дјеловање владара и политичара прагматично је усклађивао са својим идејама од историјског замаха, не одвајајући једно од другог. Дакле, држао се сопствене стратешке линије коју је идејно одредио и према српству и према југословенству, ријетко одступајући од својих политичких циљева и могућности.

О односу Петра II Петровића Његоша према револуцији 1848/1849. године и његовим погледима на ослобођење Јужних Словена треба, дакле, судити имајући у виду сложену ситуацију у ондашњој Европи. Занемарује се чињеница да је он на револуционарне догађаје, чак и под претпоставком да су сусједне револуције имале исправнији став по српском и хрватском националном питању, односно према праву Јужних Словена на национално и социјално ослобођење, био принуђен да гледа опрезно и политички мудро и због политике своје моћне заштитнице Русије, која је била противник револуција. Сваки другачији однос према револуцији која је била упререна против Беча, чији је савезник била Русија и чија ће војска и спасти Хабзбуршку монархију угушујући мађарску револуцију - довела би Црну Гору и њеног владара у непредвиђене сукобе и с Аустријом, па и у неспоразуме са Русијом. И из тих разлога Његош је одлучио да помаже хрватски и српски покрет у 1848-1849. години, вјерујући да пут сарадње Хрвата и Срба најреалније води југословенској опцији, да ће та сарадња у перспективи омогућити побједу југословенске идеје и да ће довести до ослобођења југословенских народа. Свеједно што би се то остварило најприје у границама Аустрије!

IV

Прокламовање троједне краљевине Хрватске, Славоније и Далмације и избор пуковника (касније генерала) Јелачића за бана - одлуком Хрватског сабора 25. марта 1848. године - Петар II је поздравио као први акт који је отварао пут јачању и осамостаљењу Хрвата и Срба. Он је вјеровао да је тај чин веома значајан и за остварење југословенске

идеје. Рјешења проширеног Сабора у Загребу за црногорског владара су изгледала демократска, обећавала су више од укидања кметства и ограничења феудалних права и привилегија. По свему судећи, он је и први Јелачићев наступ разумио као банову југословенску оријентацију. Наиме, Јелачић је писао: "Народност, слобода, једнакост, и сојуз све једноплемене браће под круном југословенскога нашега краља Фердинанда, то је наша величина, наша корист, наша слава, то има бити дични подвик далматинских патриота". Јелачићев став да ће се Југословени ујединити под круном "краља Фердинанда" Његош је очигледно сматрао конвенционалним и споредним питањем, јер много важније од тога је било да ће се остварити "сојуз једноплемене браће" национално угрожене од мађарске и италијанске револуције које су испољавале недемократски, шовинистички и искључиви став према Србима, Хрватима и осталим Словенима.

Његошу није сметао Јелачићев аустрославизам. Напротив, гајио је увјерење да ће тај аустрославизам који је заступао хрватски бан једног, и то блиског, дана прерасти у југословенство онако како га је он замишљао. И сам Његош је допринио стварању илузије о Јелачићу као народном бану, човјеку који има осјећај за народна стремљења, хрватском родољубу и водећој личности највећег дијела Јужних Словена, будући да је потицао из средине војног племства, а не из омрзнутог старог велепосједничког. Као таквог га је приказивала и хвалила и српска штампа и поједини истакнути Срби. О Хрватима и да се не говори. Тек касније ће Његош увидјети да је био у заблуди у односу на Јелачића и његову улогу, увјериће се да је он, у првом реду, поуздани аустријски генерал који је имао задатак да брани Монархију.

Постоје индиције, истина, према неким још недоказаним свједочењима, да је Петар II слао у Загреб, почетком прољећа 1848. године, војводу Ива Ракова Радоњића са Његуша (са још једним делегатом), да бану Јелачићу усмено пренесе његову поруку да се прогласи "независним баном троједне краљевине". Преко овог свог изасланства наводно понудио је Јелачићу и војну помоћ од 1.000 Црногораца. Војну помоћ му је и касније нудио (септембра 1848) за борбу против Мађара. Радио је, нема сумње, колико је то било у његовој моћи, да се између хрватског и српског покрета, као и унутар њих, оствари пуно јединство. Он је сматрао да је наступио погодан тренутак да се оствари јединство Југословена без обзира на то какво је то југословенство и које се снаге повезују на тој линији. Тако у једном писму црногорски владика пише бану Јелачићу, да га је "тајна судбина на чело Јужних Словена поставила" да уклони "гадну љагу са лица силних Славјана који до дана данашњега ништа друго нијесу били до продани и жалосни робови и надничари других народа". Он очекује од Јелачића да ће кренути путем борбе за ослобођење свих Јужних Словена од њихових вјековних угњетача. Подсјећа га да "већ земља од ове мрске неправде стење, душе су благородно мислећих Славјана у вјечној муци, стиде се свијета и људи због овога ниског стања у коме се наш народ налази, ради чега мимо проче овај зли нарочак нас прати, зашто смо привикли робовати". На крају писма поставља питање:

"Зашто ми своје силе не познајемо, зашто неко слијепо надахнуће управља Славјанима, те се самовољно у туђе вериге вежу?" Наглашава му Његош да је он "са овом шаком народа под анатемом тирјанства и шпијунства, слободан, али што ми је боље, кад гледам около себе милионе моје браће ће стењу у туђе ланце?" Храбрио је и подстицао бана Јелачића на акцију за ослобођење Хрвата и Срба револуције која им је пријетила затирањем.

Нијесу то били никакви Његошеви уступци Бечу, како се то знало једнострано тврдити у марксистичкој историографији претходне Југославије. Он једноставно овим није чинио никакве уступке Аустрији, већ је сматрао да је дошао тренутак да се оствари јединство између Срба и Хрвата, будући да су и једни и други били угрожени од екстремног национализма мађарске и италијанске револуције. Јер, пристанак уз сусједне револуције, засноване на јаким националистичким набојима и шовинизму, значило је потенцијално и прихватити мађаризацију Срба и Хрвата, односно италијанизовање Далмације и Црногорског приморја, а то, наравно, није долазило у обзир.

Петар II, понесен идејом борбе за југословенску заједницу, био је увјерен да настали догађаји свим јужнословенским народима пружају јединствену прилику да своје жеље и надања, од којих је његова идеја о Југославији коју је јасно артикулисао и прије 1848. године, и која је по свему имала приоритет у односу на друге, претворе у реалност. То потврђују, осим писама упућених бану Јелачићу, и његова писма која је слао и другим најугледнијим личностима тога времена у Србији и Хрватској, саопштавајући им да од јединства Срба и Хрвата зависи одбрана "народности" од сусједних револуција.

V

Црногорски владика и владар је од почетка револуције настојао да оствари јединство православних и католика у Боки Которској и Дубровачкој области. Знао је да је то предуслов да се одбране од италијанизације, коју је подржавала струја блиска револуционарној влади Венеције на челу са Н. Томазеом. У том циљу он се почетком јуна 1848. године обраћа Бокелјима и Дубровчанима, "од обје цркве", прогласом ("Објављеније" штампано у 500 примјерака), у коме тек конвенционално спомиње "круну ћесарску", захтијевајући од њих да остану вјерни својој народности и да се не "дробе" на "различите партије". Мудрошћу владара и црквеног поглавара позивао је Бокеле и Дубровчане да све оно што их дијели одбаце и да буду "*срцем иривржени својој народности*" и сасвијем вјерни и послушни Јелачићу, свом једноплеменом бану од троједне краљевине, који је под круном ћесарском". Није Његош пропустио да им припријети ако се покажу "невјерни", ставивши им до знања да ће им у том случају Црногорци постати "заклети непријатељи". Но, истовремено им је обећао, ако се буду држали његових савјета, да ће Црногорци и Брђани бити готови да им притекну у помоћ и да ће "за вашу слободу уједно нашу крв пролити".

Своје погледе на догађаје у вртлозима 1848. године који су били повод за ширење *објављенија* у народу Бокоторског и Дубровачког округа, Петар II је образлагао Едоарду Грију, окружном капетану у Котору и савјетнику аустријске владе, који је због тога био узнемирен мијешањем у аустријска унутрашња питања, чињеницом да га је написао и објавио само из разлога што "оно истиче из онијех чувствах" која је "свагда питао (гајио) к правитељству аустријскоме". Неспоразум је последице овог Његошевог објашњења отклоњен.

Али *објављеније* је изазвало жестоко реаговање његовог дотадашњег пријатеља Томазеа, послужило је за распламсавање сукоба између два великана. Томазео, као изразити италијански националиста, није никада опростио Његошу што није стао на страну италијанске револуције. Штавише, и последице смрти црногорског владара и владике, он је, разним поводима и у разним дјелима, писао о Његошу неоправдано ружно, грубо и клеветнички. Замјерао му је што је ишао у походе аустријском канцелару Метерниху, па, чак, и то што се "уз француска вина" дружио са једном лијепом балерином, плесачицом "италијанског позоришта, вријеђајући руски двор који га издржава". Највеће погрде о црногорском владици овај чувени италијански пјесник и политичар, мада је високо цијенио његову поезију, изрекао је у својим списима који су, према опоручи, објављени неколико деценија последице његове смрти. Разлог је био јасан: није могао да Петру II опрости то што се енергично супротставио намјерама италијанске владе да загосподари Боком Которском, Дубровником и Далмацијом и што је здушно подржавао Србе и Хрвате који су стали уз бана Јелачића и аустријски двор.

Обраћање црногорског владике Бокељима и Дубровчанима и позивање на потребу остваривања јединства дало је извјесне резултате, али су и Бокељи, одговарајући на његово *објављеније* и пријетећа писма, у којима их је опомињао да се не одазивају на позиве "и ласкања туђинска" (мислио је на Италијане), јасно изразили свој однос и према догађајима у Монархији и према сопственом схватању југословенства. Наиме, бокељски прваци, у том смутним данима, испољили су и мудрост и родољубље достојно поштовања генерација. Они су са скупштине представника свих 16 општина бокоторског округа (одржана у Прчању 1/13. јуна 1848), хладно и с политичким резонем отписали и црногорском владару у Цетињу и бану Јелачићу у Загребу. Петру II најприје потврђују пријем његовог писма, "у којему нас принуђавате да се Бану од троједне краљевине здружимо", а затим му стављају до знања да не прихватају безусловно прикључење новоствореној троједној краљевини. "Ми никако противљење немамо сајединити се са свијема државама славеносербскијема, кад оне постану самосталне и без туђег уплива под ћесарском круном". И даље у одговору истичу да они од владике очекују обећање да ће им пружити "руку помоћи противу свакога иностранога нападенија" за шта ће му бити благодарни у име "свега народа и надамо се тврдо и бесколебно, да ћете познатим родољубијем нами, ће би се та потреба јавила, брацки прискочити". Рачунали су на војну помоћ Црне Горе у случају да револуционарна влада Венеције, која је од првог дана

истицала своје претензије на Далмацију, Боку и остали дио Црногорског приморја - области које је држала под својом влашћу до краја XVIII вијека - посегне да поново окупира.

Одговарајући Хрватском сабору и бану Јелачићу, Бокелџи им најприје стављају до знања "да ми Далматинци ниесмо но Бокези", а што се тиче уједињења, постављају услове који би претходно требало да се испуне. "Без сумње - пишу Бану - кад би настојећи догађаји корачали, да се државе славеносербске, то јест југословенске у једно соједине под штитом ћесарскијем без уплива никакве туђе народности нпр. Талијанске, Мађарске, Њемачке и тако даље, без сумње Бока Которска противна бити неће, да се жеља Ваша испуни, што се сојединенија тиче. Али данашња обстојатељства, и навлаштито она што сте ви унгарској круни подложни не допуштају, да ми за то сајединеније жртвујемо својом независности наше народности, која је нама призната у новоме уставу царства аустријскога. Кад свака југословенска држава правилним путем постане самостална без туђег уплива, кад се збуде оно што сви желимо, тј. основа словенског царства под ћесарским штитом, кад у најпосље једнака права буду слободно међу реченима државама уговорена и постављена, окружује Боко-каторско од своје стране радосно ће себе у томе сојузу приписати".

Зар услови које су постављали Бокелџи троједној краљевини и њеном Сабору и бану не значе клицу неке врсте федеративне државности Југословена? Јер, "једнака права међу реченима државама", у овим условима јесте визија те независности - "без уплива никакве туђе народности". Да би ушли у састав троједне краљевине, Бокелџи су тражили да се Хрватска претходно одвоји од Мађарске, али и да буду сигурни у то да се неће дирати у њихова стечена права.

То све говори да је на Прчањској скупштини бокелџских представника, условно речено, преовладала југословенска струја, мада ни она није жељела да жртвује стечена народносна права Боке Которске и осталог Приморја уједињењу хрватских земаља које би и даље биле зависне од Мађарске или било које друге туђинске силе. Наглашавањем да су они, Бокелџи, за то да се створи држава славеносрпска, то јест југословенска, и да су за то да се "у једно соједине под штитом ћесарскијем", изражен је само став да су они за легитимизам, што је у оно вријеме било владајуће начело у Европи проглашено још на Бечком конгресу (1815), а брижљиво његовано од европских конзервативних снага, односно Свете Алијансе.

Револуционарна гигања су продрмала Црногорско приморје, али захваљујући мудрости бокелџских првака све је прошло без већег крвопролића. Прчањској скупштини, међу представницима општина боко-каторског округа, присуствовао је и млади *Стефан Мийров Љубиша*, будући књижевник и велики српски национални радник, који је представљао Будву, односно Паштровиће. Тешко је, међутим, утврдити колико је овај знаменити Србин онда, као врло млад, могао да утиче на закључке Прчањске скупштине, јер о томе нема прецизнијих података, али се може претпоставити да његов удио у њиховом формулисању није био

мали. Уосталом, његова каснија национална и политичка активност, коју је испољио у одбрани српских националних права као дугогодишњи посланик Бокешког округа у Далматинском сабору у Задру и Царевинском вијећу у Бечу, говоре да је Љубиша и у револуцији 1848/1849. године на широка врата ушао у политички живот. Остаје за даље истраживање и питање: Колико је и каквог утицаја могао имати он и на ток догађаја у Грбљу, гдје је једино избила жестока буна против режима аустријске власти у Котору 1848. године. Такође би било од значаја да се одговори и на питање колико је и Петар II Петровић Његош имао утицаја, а јесте, јер је наредио да се црногорске чете повуку из Приморја, на смиривање Грбљанске буне и налажење политичког компромиса између побуњеника и аустријских власти у Котору.

Поучени историјским искуством с почетка XIX вијека, када је био учињен покушај уједињења Боке Которске са Црном Гором (1806-1807. и 1813), а што се показало историјски нереалним с обзиром на став великих европских сила према том политичком чину - овога пута Бокелџи су прихватили само оне Његошеве савјете који су се тицали изграђивања става према новонасталим догађајима, прихватили су и његову југословенску идеју и, наравно, његово тумачење да у датој историјској ситуацији није могуће остварити уједињење Црне Горе и Боке, иако је и он, као и његов стриц, митрополит Петар I, о томе размишљао.

Наиме, уједињење Боке са Црном Гором није било могуће остварити у датим историјским условима, па су се Бокелџи задовољили обећањем Петра II да ће им Црна Гора пружити помоћ ако би их ко напао (Италијани), о чему су се тада проносиле гласине. Савјетовао их је да они и Дубровчани не отказују послушност "законитоме ћесару Фердинанду I без икаква узрока или невоље", да не иду примјером других "малитих народа који ће себе и вас без икакве потребе упропастити", алудирајући на Италијане. Пише им то у мају 1848. године, када се увјерио да се и становништво Боке узнемирило по примјеру других народа, па их опомиње да се те обијести клоне. Црногорски владар није крио своју забринутост догађајима у Боки изазваним револуцијом, прије свега пропагандним дјеловањем присталица Венеције, чија је влада јасно истицала да је дошао час да поново овлада и Боком Которском и цијелом Далмацијом. Стога је налазио за потребно да свештенство, капетане, кнезове и читав бокешки народ опомене и подсјети да су Бока и Црна Гора "тако спојене као душа и тијело, један народ и дух, један обичај и језик, и један без другога не може ни живјети ни умријети, и зато вас ја у срцу не разликујем од Црногораца и готов сам вазда с вама зло и добро дијелити". У име тог јединства и историчности припријетио им је у случају непокорности аустријском владару и приклањања венецијанској влади.

Устав Аустрије, на који су се позивали Бокелџи у свом одговору Хрватском сабору и бану Јелачићу, иако изнуђен и октроисан, давао им је какве-такве гаранције о извјесној аутономности и испољавању својих народносних права. И то је био разлог што је Прчањска скупштина изразила опрезан став према стварању троједне Хрватске краљевине. Тада Бокелџи нијесу могли знати да ће с угушењем револуције бити укинут и

тај устав у Монархији, као сувише либералан (поново је уведен тек 1859. године). Југословенска оријентација Бокеља у 1848/1849. години и њихово условљавање за улазак у Хрватску као троједну краљевину у склопу Монархије - показали су се далековидим, јер је Бока Которска све до 1818, до уједињења југословенских народа у једну државну заједницу, остала засебна административна област у Аустријском царству, што је за њу имало одређених предности.

Петар II Петровић је са брижношћу пратио све догађаје и појаве у сусједној Боки, плашећи се да револуционарна влада Венеције не обнови италијанску власт у нашем Приморју. Бока је Црној Гори била увијек историјски прозор у свијет, преко ње се и Његош, више него његови претходници, повезивао с Европом. Стога је настојао да у то смутно вријеме одржи добре и пријатељске односе с аустријским властима и са Бокељима које је позивао да остану "срцем и душом привржени својој народности и сасвијем вјерни и послушни Јелачићу, свому јединоплеменому Бану од троједне краљевине, који је под круном ћесарском". Црногорски владика се није супротстављао погледима Бокеља на југословенско питање, иако су ти погледи у понечему одступали и од његовог схватања југословенства. За њега је било најбитније да они не приступе револуционарној Венецији. Са Његошеве идејне линије било је најбитније да су Бокељи одлучно стали на становиште да бране своја стечена права и да јачају своју народност, да су испољили одлучан став да ће се борити против туђинске супремације - "Талијанске, Мађарске, Њемачке и тако даље" - да су наклоњени, иако с извјесним резервама, према Јелачићевој политици за коју је држао да је од користи не само за Хрвате него и Србе. У свему томе за Његоша је било важно да Бокељи имају право да траже снажан ослонац у тврдом црногорском залеђу и да се држе његових савета. И заиста он их такве и прихвата и југословенски усмјерава, што ће оставити дубоког трага на тој линији блиске братске сарадње све до коначног ослобођења Боке 1918. године.

Првих мјесеци револуције 1848. године, Петар је имао много тешкоћа да обузда Црногорце да не упадају на територију Боке ради пљачке, гдје су се сукобљавали са мјесним становништвом и аустријским органима власти. Преписка коју је водио с Едоардом Гријом, окружним капетаном у Котору, свједочи да су се Црногорци користили насталим врењем, па су све чешће упадали у Приморје, пљачкали и нападали аустријске поданике. Његово ангажовање и строге наредбе које је издавао да би спријечио такво самовољно понашање црногорских поданика, "да више зла не буде", како је писао Грију, ипак нијесу пресејкли те појаве. Упозоравао је црногорски владика и да аустријске власти црногорском народу чине одређене неправде: 1) "што им се не дозвољава пазаровати ће су пазаровали од памтивијека; 2) што пандури са њима грубо поступају, и 3) што аустријске власти намјеравају да граде утврђење испред Мирца". То је по мишљењу црногорског владара доводило и до немира у "овој бесмисленој смутњи" насталој у Аустријском царству.

VI

Његош је помно и с посебном пажњом, па и нестрпљењем, пратио ток догађаја код јужних Словена у Аустрији и мимо сусједне Боке Которске. У писму од 20. XI (1. XII) 1848. године он пита Станка Врза: "Иде ли наша ствар на те стране правцем? Хоће ли се наш народ свијету показати народом благородним и достојним самосталности своје или ће вјечно обожавати туђе вериге, које им већ толика вијека готово препилише врат и сатријеше народност?" Не крије чуђење што се то "с нашим г. Гајом урадило", па тражи да га Враз обавијести каква је "несрећа слијепога демона" и код Хрвата "своје злобно и отровно сјеме" донијела. Сматра да су већ учињене велике погрешке, и да се од правог циља далеко одступило". Наглашава му да би било добро ако се у тој процјени ситуације вара, јер "Ако се сада сагријеш, дуго ћемо тај гријех кајати". У томе је Његош, на жалост, био у праву.

Већ је речено да се српски покрет у Аустрији, помогнут од Срба из Србије, окренуо против мађарске револуције, а не против феудалних структура друштва Аустрије. Што је до тога дошло велику кривицу сноси мађарска револуција због свог националистичког и шовинистичког става према Србима и Хрватима и другим Словенима. У таквим условима савез Хрвата и Срба, направљен у самоодбрани, давао је изгледа да може довести до уједињења Јужних Словена. Стога Петар II није никако могао дејствовати у прилог револуције а да не дође у сукоб и с Аустријом и вођством српског и хрватског покрета, па и да изневјери своју националну политичку концепцију. У нади да ће се борба Срба и Хрвата против Мађара развијати у самосталан покрет ка јужнословенској независности, Његош је желио да има и директнијег утицаја на ток догађаја. Чини се, тако треба разумјети и његову понуду Хрватима, новембра 1848. године, да упуту у Хрватску војну помоћ од 2.000 Црногораца. Пишући о тој својој спремности генералном гувернеру Далмације А. Турском, он наводи и разлоге за то, истичући да смо "једно по једноплемености", а друго Црногорци су вични "по њиховој природној наклоњености војничке трудове сносити". У том писму Његош изражава не само интересовање већ и забринутост за смјер развоја српског и хрватског покрета у Аустрији. То потврђује његова мисао, која гласи: "Видећи ја да моја сабраћа Срби и Хрвати показују се најавно да правцем иду наклоњени к народности и к покрету, и мене је иста мисао одушевљавала која и Црногорце, ако устанак Србах и Хрватах не би била слијепа нека потстрека, која би на опште наше поруганије пред свијетом служила". Ако би се десило ово посљедње, Његош каже, он би и Србе и Хрвате "држао за посљедњи народ" у свијету и да би у том случају престао да се назива њиховим братом. Није пропустио да изрази жаљење што међу Јужним Словенима нема јединства, истичући да, не само код њих већ и код свих Словена, нема ни свијести о њиховој важности и снази, због чега прихватају инфериоран положај у Европи ("што морају бити робље у Европи").

Хрватски бан Јелачић, као што је познато, није прихватио Њего-

шеву војничку понуду, резонујући (из свог главног стана у Бечу), да му ова неће бити ни потребна, а можда се више прибојавао самовољних Црногораца, њихових својеглавих и распусних ратничких навика. Одбијање војничке помоћи вјероватно је имало и друге, дубље политичке мотиве. Јер, Јелачић је морао знати, а не само наслућивати, да црногорски владар има тежње које иду даље од пораза Мађара - да је поборник уједињења Јужних Словена и, према томе, у крајњем, одвајања Хрвата и Срба и од Аустрије, на шта он, хрватски бан и аустријски генерал, није ни у сну помишљао. Није Јелачић желио да Његоша и његове непослушне горштаке, Црногорце, има ту на свом тлу, гдје би се непосредно укључили у војна и политичка збивања.

Војну помоћ црногорског владара није прихватила ни Русија 1849. године, чија је армија дошла, на позив Бечког двора, да гуши мађарску револуцију. (Његош је јуна 1849. године генералу Орлову нудио одред од 4.000-5.000 Црногораца за ратовање у Мађарској.) Иако су то одбијање петроградски војни кругови мотивисали приметношћу пребацивања црногорске нерегуларне војске морем преко Трста, а затим до брдовитих терена западне Мађарске, гдје је она могла једино бити употријебљена (за брдско ратовање), разлози су стајали, рекао бих, више у чињеници што је и њиховог господара и непослушне црногорске ратнике требало оставити по страни европске политике. Русија је и тим ставом показала да је Црна Гора искључиво објекат њеног старатељства и да црногорског владара жели да искључи из непосредног ангажовања у расплету револуције у Аустрији. Петроградски двор није желио да учини ни један корак који би у оној ситуацији био у било чему супротан политици Бечког двора. Његош је добро уочио да су у то умијешани прсти Аустрије, што се види из његовог писма упућеног аустријском министру унутрашњих послова, фебруара 1849, у коме, између осталог, каже да се нада да ће аустријска влада убудуће испољити "благородне симпатије к Црногорцима".

Петар II је и крајем 1848. године био увјерен да још није усамљен у својим жељама и идејама да је могуће остварити српско и југословенско ослобођење правцем којим је покрет ишао. Искре наде као да су стизале са више страна. Тако, на примјер, тршћански Словени позивали су га да буде члан њиховог *Збора*, а он одговара неком Тршћанину, писмом од 20. X (2. XI 1848), поздрављајући ту идеју и истичући да ће оснивачима служити на велику част ако тај њихов Збор, као организација, "буде славјански". Јер, дошло је вријеме, каже Његош, да Европа види "да нијесу Славјани рођени за ропство" већ да се и они боре против сљепоће а за своју слободу. "Ја се чудим - каже он - а нигда се начудит не могу, како некима људима може постидно ропство толико драго бити". Кори Славјане што су толико пасивни и што трпе власт туђина, што "за ропством теже". Јасно он већ чини алузију да Словени ни из тадашњих догађаја неће остварити слободу, већ ће и даље остати подјармљени, у служби туђину. Мјесец дана касније (20. XII 1848 / 1. I 1849), Петар II пише генералу и бану Јелачићу да поради да уједини Далмацију са Хрватском и да у уједињеној Хрватској обезбједи сва права словенском

народу. У том писму он не скрива своју љутњу на вође Далмације, као и на Бечки двор, што су испољили незахвалност према бану, који је успио да спаси и пријесто у Бечу, односно династију и Аустријско царство.

Колико је црногорски владар вјеровао, ношен својим жељама из своје трагичне усамљености, да се може помоћи Југословенима и колико је био увјерен у моћ Јелачића и колико је, чак до наивности, иако је био један од реалних политичара у другим процјенама историјских догађаја и људи, држао до личности хрватског бана - види се из сљедећих мисли: "Тебе је тајна судбина - пише он Јелачићу - на челу Јужних Славјанах поставила ... али се види све Твоје изопачују. Спасио си престол, династију и све њене посљедоватеље; учинио си им услугу какву им нико јоште није учинио од њина постања, па твоји здрушници послуже неколико дана мјесто захвале намећу Далмацији стари гвоздени јарам. А Далмација је Твоја бановина. Далмација за дивним братством не чезне али што је сирота крива кад не види даље од носа. Али сада, или хоће или неће, морати ће се трести галијанства... Рашта смо привикли робовати, рашта своје силе познавамо? Рашта неко слијепо задахнуће управља Славјанима, те се самовољно у туђе вериге вежу? Ја сам, истина је, с овом шаком народа под анатемом тирјанства и шпионства слободан, али шта ми је боље кад гледам околу милионе моје браће ће стењу у туђе ланце?... И што се снажном мишицом не узмогне држати оно све треба за ништа сматрати". Петар II је био убијеђен да је Јелачић послани месија према коме је "цијели народ наш" упро очи, јер је у стању да ослободи Јужне Словене и да уклони "гадну љагу са лица силних Славјанах, који до дана данашњега ништа друго нијесу били до продани и жалосни робови и надничари других народа". Стављао му је до знања да је то "задатак велик", и да "њим Европа нови лик добива".

Уједињени Јужни Словени - истицао је Петар II - Европи су требали да дају тај нови лик, не питајући се колико је то историјски било реално. Зато он наставља да се упорно залаже за њихову сарадњу и јединство, у првом реду Срба и Хрвата, јер је у тој сарадњи видио и највећу залогу за остварење њихових националних интереса. Тако он, почетком 1849. године, у једном писму подсећа Димитрија Медаковића, познатог српског публицисту и историчара, родом са хрватског простора, на националну обавезу изграђивања сталне сарадње и јединства између Срба и Хрвата: "Једном смо вас поздравили да се придружите браћи Рватима, да сте заједно док вас зла срећа понијела није". Није то било ништа друго него настојање да се истраје на југословенској линији у оквиру могућег дјеловања.

Из писма Петра II грофу С. Штадиону, министру унутрашњих дјела у Бечу, од 27. фебруара / 11. марта 1849. године, види се да је и даље вјеровао у сусједну Аустрију, увјерава га, и да ће "она иста чувства чистота пријатељства" према њој "и унапријед остати". Из садржаја овог писма да се наслутити да се у Бечу нешто сумњало на црногорског владара кад је био изазван да напише и да се "његово име не да злоупотребљавати, нити се к њему могу никаква опака толмачења односити". Увјерава он министра Штадиона да је "љубитељ благоразумне слободе

која дичи и облагорођава човјека", али и да је истовремено и "највиши непријатељ анархије која је гора него куга". Он је под анархијом подразумијевао смутњу и врење у Монархији, прије свега у свом сусједству, против чега је од почетка имао одбојан став. "Та мене је анархија (мисли и на племенске међусобице и непослушност својих поданика - М. Д.) више главобоље дала но иком у Европу". Стога он нема разлога да буде "непријатељем Аустрије, иако је досадашња аустријска политика на наслов Црне Горе и мрзила", али се никада није борила "противу наше слободе". А што се "тиче мијешања неких општина црногорских (племена - М. Д.) у послове бокеске" тога је било и раније против његове воље и може се догађати и убудуће због блискости општина, јер је то тешко спријечити "доклен се гођ у Боки комеша".

То мијешање у послове бокешке било је у вези са буном Грбљана којима су притицали у помоћ Његуши и други сусједни Црногорци мимо сагласности свога владара. Занимљиво је да Петар II аустријском министру отворено ставља до знања да његово "влијаније јако дјејствује на народ бокески", али само ако аустријске власти Бокељима буду дале олакшице (пореске и друге) сразмјерне "њиховом биједном крају". Ако се буде тако поступило биће довољне "неколике моје ријечи", наравно, "ако је то угодно аустријском правитељству, да се они поврате сасвим у послушаније". Није скривао своје увјерење ако "им тек остану на врат исти терети који су им наметнути ево неколике године", а које они због свог сиромаштва "сносити не могу", онда се он неће "у то нипошто мијешати", "јербо бих противу своје части поступио" - одлучно закључује своје писмо царском министру.

Бан Јелачић се 20. III / 1. IV 1849. обраћа писмом Његошу да спријечи прелазак својих људи "с намјеренијем непријатељским у Боку", а "ако би Которани по савјет к Вама дошли", молио га је да их савјетује "како је за корист нашу потребно у Боки Которској мир држати", а њихове жеље он, бан, ће "законитим путем влади поднијети" и да ће заступати њихова права. Истога дана бан Јелачић је упутио и проглас Которанима у коме их је позвао да се држе "реда, мира и братинске слоге", да буду вјерни цару и да не нарушавају "говорењем и чињењем сјајно име словенско, с којим се Србљи и Хервати диче...". Ово Јелачићево обраћање, молба, а затим и пријетња Бокељима било је свакако изазвано побуном Грбљана и њиховим сукобом са властима у Котору.

VII

Од марта 1849. године догађаји су се кретали тако да је Његошу постајало све јасније да ће неминовно услиједити неповољан исход за српски и хрватски покрет у Аустрији, почела је да се топи његова нада у остварење југословенске идеје. Сазнање да је бечка влада Јужне Словене смишљено и лукаво водила и усмјеравала против револуције да би само спасила двор Хабзбурга и Аустрију, а не да би им омогућила било какво уједињење, макар и под "ћесарским штитом", као и да је Јелачић

био и остао само ревностан аустријски генерал - било је за Његоша велико разочарање. Тако је с током даљег развоја догађаја његов тон постајао све оштрији и прекорнији у обраћању Јелачићу, све док се односи међу њима нијесу потпуно охладили и најзад угасили. Оно што је наслућивао, пишући Станку Вразу, у јесен 1848, да уочава "страшне погрешке" нашега народа и његових вођа, и "да се од правог циља далеко отступило", с надом "да се варам", на жалост, потпуно се обистинило. Расплет догађаја 1849. године му је показао право лице Јелачића, коме је прорицао улогу спаситеља, месије Јужних Словена. Сазнао је да бан хрватске троједне краљевине, као дисципливан аустријски генерал, није марио за југословенство, нити је за њега био спреман да било шта жртвује на штету Аустрије. Показало се колико је и сам Петар II био у заблуди, вјерујући да ће Хрвати и Срби под Јелачићем, успјети да се осамостале и да у погодно вријеме створе једну јужнословенску државну заједницу.

Губљење наде у остваривање идеје југословенства јасно се ишчитава из Његошевих писама (писаних априла и маја 1849), упућених српском кнезу Александру Карађорђевићу и дубровачком књижевнику Меду Пуцићу. Кнезу Србије он пише да се српска политика у Војводству, која је бранила Србе од Мађара, свела у најамништво за Аустрију. Јер: "Војводство на слабе гране стоји, па и да је сасвим ослобођено од Мађара, за српство никаква напредка, како Срби за себе не војују него за туђина". Разочаран у покрет Срба и Хрвата, истицао је даље да је било много боље да се Србија, умјесто ангажовања на страни Срба у Војводини, заједно са Црном Гором окренула према Босни и Херцеговини и да су помогли њихово ослобођење од Турака. "Данас би се у рукама имало оно што се не би могло лако изгубити" - закључује Његош самоувјерено.

Његошево писмо Дубровчанину књижевнику Меду Пуцићу још више свједочи о његовом разочарању у исход покрета Срба и Хрвата у Аустрији, не скривајући његову мисао да је југословенство још увијек само "идеална ријеч". "Ја сам се у почетку нешто надао" - пише Његош Пуцићу, 23. априла (5. маја) 1849. - "но данас видим да је засад југословенство идеална ријеч која само грознијем гласом лијепо звони. Што је Бановина (Троједна Краљевина) и Војводство? То су мртве историчке ријечи - друго ништа. Југословени силе своје не познају, па и заслуге своје не виде. Стога они себе и предају слијепо у безусловно ропство туђину. Ово је вјечна мука за оне који су њихови и за оне душе које ово осјећају - него свједно бива кад наша браћа не знаду разумјети што је дична слобода".

Већ је споменуто да је Петар II поздравио одлуке Мајске скупштине у Карловцима и успостављање Војводства. У романтичарском заносу и жељи за што бржим јединством свих Срба, па макар и у најформалнијем виду, сматрао је да ће њихово Војводство допринијети општем ослобођењу српског народа у границама Турског царства, разумије се у савезу са Црном Гором и Србијом. Поздрављао је Ђорђа Стратимировића и Стевана П. Книћанина, водеће личности Срба у Војводини, и

одликовао их Медаљом "обесмрћеног Обилића". На том високом одликовању С. Книћанин Владици, "Господару црногорскијех јунака!", одговорио је из Београда, 7/19. марта 1849. године, захваљујући му што га је издигао на ниво витезова Душанових и соколова Карађорђевића. Увјерава га да ће "високо оно одличје, којим си ме као добри отац обрадовао" достојно носити и да ће и убудуће "страдајућој у Угарској браћи Србима у невољи" помагати.

Иако је Петар II био против политике Мађара и Италијана, односно њихових револуционарних влада због тога што су угрожавале национална права словенских народа, то не значи да је он био и против сваке друштвене промјене. Напротив. Зна се да је он, заједно са Гарашанином и другим водећим личностима Србије онога времена, разрађивао програм и припремао побуне и устанке српског народа у Турској, у комбинацији с ослободилачким акцијама Црне Горе и Србије. На том плану, он је био у ствари национални револуционар у пуном значењу тог појма. У припремању и разгарању ослободилачког покрета око граница Црне Горе Његош је доиста био борац великог ослободилачког замаха и акције.

VIII

Средином 1849. године немирно стање у Боки Которској, изазвано буном Грбљана због тешких пореских оптерећења, а која је резултирала сукобом са полицијом и војском те и жртвама на обије стране, непосредним ангажовањем црногорско-брдског владара и попуштањем аустријских власти, почело се смиривати. Петар II је успио да увјери и локалне аустријске власти и бечку владу да је у интересу обје земље да на миран начин становништво остварује своје интересе. Томе сношљивијем поретку допринијело је и енергично дјеловање црногорског владара да се регулише прелазак Црногораца и Брђана на аустријску територију и да их обавезе на њихово мирно понашање, као и да добије гаранције од аустријских власти да ће коректно поступати према њима.

Нормализовање односа с Аустријом било је значајно и на плану одбране Црне Горе и Брда од евентуалних турских напада, затим куповине оружја и муниције и права слободног транзита преко њене територије. Биле су то привремене противуслуге Аустрије Петру II, који је у револуционарним превирањима - када Бечка влада "немаше кад ни главе на Боку обратити", због заузетости у сламању мађарске револуције и борби против италијанских аспирација на Далмацију - пријетио Боки да ће је, ако се не примири и покуша од Аустрије отцијепити, "сву прахом и пепелом учинити". Међутим, набавком оружја, муниције и других војних и других потрештина, Црногорци се нијесу дуго користили. Аустријска влада је и даље с неповјерењем гледала на однос Црне Горе према Приморју, па је, највјероватније због тога, донијела одлуку да се Црној Гори забрани испорука оружја и другог ратног материјала. Штавише, аустријске власти су 1850. године забраниле превоз топовских граната морем ("неколике иљаде зрна и картеча за топове"), купљених

раније у Енглеској, као и друге муниције и оружја за Црну Гору. Окружне власти у Котору и губеријалне у Задру ту забрану транспорта ратног материјала у Црну Гору образлагале су наводном опасношћу да до њега могу доћи Бокељи у вријеме кад се "Аустрија побједоносна миром надслацава". Та образложења, без обзира на то што је у Боки било талијанаштва нијесу била убједљива, јер 1850. године заиста није било бојазни од неке нове побуне против Аустрије, поготово што је већ био ступио на политичку сцену апсолутизам Александра Баха, министра унутрашњих послова. Разлози због којих је аустријска влада забранила транспорт оружја и муниције у Црну Гору били су савим друге природе. Највјероватније је на Беч утицала Порта, будући да су је у то вријеме узнемиравале вијести о стварању конспиративних организација за припремање ослобођења српског народа од Турске.

Одлука аустријске владе из 1850. године о забрани увоза у Црну Гору оружја и муниције, у вријеме када јој је пријетила велика опасност од турског напада, била је више него велика незахвалност према Петру II, који је судбоносна 1848. године "спасио Боку Которску и округ Дубровачки од потпуног разорења", и што је утицало да у њима "докрајчи анархију". Погођен том промјеном аустријске политике, новембра 1850. године пошао је у Беч са захтјевом да се Црној Гори поново одобри набавка оружја и муниције у Аустрији, под условима како је то било утврђено раније. Од канцелара кнеза Шварценберга тражио је као дар за учињене услуге у догађајима 1848. и 1849. године и "дванаест топова и неколико стотина центи барута". Да би на овај захтјев добио повољан и брз одговор, обратио се и Јелачићу за посредовање. Бечка влада је одобрила Црној Гори увоз оружја, с мотивацијом да ће оно бити употријебљено за властите потребе, а не за рат против Турске. Захтјев за уступање дванаест топова и означене количине барута као поклон одложен је ("за сада"), јер политичке прилике нијесу допуштале да се то црногорско-брдској држави и у оно вријеме учини. Петру II је речено да ће му Аустрија у случају да Турска нападне Црну Гору и Брда пружити одговарајућу помоћ, укључујући и тражене топове и барут.

Упућеност Црне Горе и Брда на приморске пазаре, гдје су набављани не само оружје и муниција него и сви занатски и индустријски производи, и преко којих је ишло оно мало извоза из Црне Горе, потребе за коришћењем зимске испаше за стоку, могућности запошљавања (у поморству и другим привредним дјелатностима), исељавања, као и повољни климатски услови да се дође много раније у Приморју до сјемена и пољопривредних производа за исхрану, у вријеме када у залеђу има најмање хране, позајмљивање новца и др. - несумњиво су морали имати утицаја на тјешње везе између становништва једне и друге државе, њихову узајамност, сарадњу па и многе спорове, које су државне власти морале да рјешавају. Све је то било од утицаја на политичке и свеукупне односе између Аустрије и Црне Горе и онда и касније. Ти односи у многоме су зависили и од политичких односа између Аустрије и Русије, односно једне и друге и Турског царства. Политички односи са Црном Гором, над којом је бдјела Русија, за Аустрију су имали велики значај с обзиром на

њен геостратешки положај и улогу у ширењу ослободилачког покрета у српским областима и њене везе са Србијом. Стога је Аустрија, рукована одраније својим тежњама продора к Балкану и према Истоку, и своје политичке и друге односе према ослободилачкој борби Црногораца и Брђана одређивала зависно од тога колико и како те њихове акције може искористити за своје политичке интересе.

Захлађење у односима Петра II и руског двора (због одлагања његове молбе да посјети Санктпетербург), аустријска дипломатија је искористила и својим политичким интригама успјела да га увјери да је много реалније да се више наслања на сусједну Аустрију и да од ње тражи помоћ и заштиту. То се и десило 1850. године, кад се Петар II, иначе велики русофил, у интересу одбране своје црногорско-брдске државе од наговјештаја турског рата, привремено приклонио Аустрији и од ње тражио помоћ о којој је било ријечи.

IX

Кад је збиља револуција 1848. године, захвативши и наше земље под Аустријом Петар II се увјерио да Јужним Словенима ни револуција неће донијети социјално и национално ослобођење. Мађари и Италијани су у 1848. години чак још више насрнули на јужнословенске земље и народе, запретијевши им националном опстанку.

Никола Томазо, који је стао на чело обновљене Млетачке републике, 19/31. марта 1848. године, обраћа се Петру II, у својству заштитника Боке Которске, и у заповједничком тону га упозорава, да се не усуђује спустити, у дослуху с Русијом, "из Црне Горе и напасти Котор". Чуо је он да Црногорци упадају, пљачкају и пале пограничне крајеве, а та, као и друга њихова злочинства "неће остати некажњени". Упозоравао је црногорског владика, као владара "дакако слободног народа", и као пјесника и Словена, да не допусти да његови људи користе новонасталу ситуацију и поступају на злочиначки начин против Далматинаца над којима бди "Божја правда" и он, Томазо, чији је глас "страшан јер је праведан". Пријетио је Владици да ће све то бити жигосано од Европе, јер је она "упрла очи у Вас". Та Европа по Томазоу била је Европа револуције и промјена, па није скривао намјеру да Венеција поново овлада Боком...

Аустрија је искористила Јужне Словене, у првом реду Хрвате и Србе, усмјерила их против револуције (ишло јој је у прилог то што су од револуције и сами били угрожени), дајући им у почетку наду (прокламованим уставом и другим привременим политичким и социјалним уступцима) да је могуће да дође до њиховог уједињења под круном ћесарског црног двоглавог орла. Петар II је то схватио као могућност да се Срби и Хрвати осамостале и усмјере ка југословенској независности. Њему је то у датим условима изгледало реалним избором. Јер, и Црна Гора и Србија као државе биле су недовољних снага, а ни код Срба у Угарској и на хрватским просторима није било снага које би, и да су биле револуционарно далековиде, биле кадре да српскохрватском покрету дају смјер

другачији од оног који је одговарао њиховим властитим локалним интересима.

Послије угушења револуције 1848/49. године, Његош, досљедан идеји ослобођења српског народа, сматрао је да најприје треба све снаге усмјерити на сламање Турске, па тек онда радити на изграђивању јединства Срба са Хрватима и Словенцима. Стога се он радо приклања Гарашаниној концепцији борбе за ослобођење српског народа, залаже се за реализовање његовог тајног плана припремања општег устанка против Турака, о чему свједоче његови поновни разговори и договори са Матијом Баном који га је по други пут посјетио на Цетињу, у прољеће 1849. године, и конкретније га упознао са завјереничким плановима Уставобранитељске владе. Посљедње двије године живота црногорског владике протекле су у знаку тјешње политичке сарадње између Цетиња и Београда. Цетиње од оног доба постаје још истакнутији центар националне активности одакле се усмјерава дјелатност завјереничких организација, створених према Гарашаниновим плановима припремања устанка српског народа. Његош у оно вријеме одржава тајне везе и с Арбанасима католицима (Миридита), придобија их за борбу против турске власти. Он је био дубоко увјерен да ће замишљена акција уродити плодом, о чему јасно говори и чињеница да је, растајући се са М. Баном, нови сусрет романтичарски договорио у српској средњовјековној пријестоници Призрену. За њега идеја српства је најснажнија у Црној Гори коју он назива "Српски крвави крш". У томе истицању идеје црногорског српства он је видио реалност борбе за слободу и егзистенцијални опстанак Црногораца, прије свега за њихов духовни опстанак. Црној Гори и Србији, Његош је у националном заносу - понесен српством и југословенством - намјењивао у оно вријеме највећу улогу у рушењу Турске, без обзира на то што обје ове земље за такву улогу, сложен и веома тежак задатак, нијесу имале реалних снага. Он је до краја живота стајао на становишту рушења Турске - у име слободе - упркос чињеници што су велике силе биле за одржавање њеног територијалног интегритета.

Европа је последице слома револуције 1849. године улазила у мирније политичке воде, па се наслуђивао и крај планова о свеопштој акцији коју су Београд и Цетиње припремали против Турске. Било је јасно да Београд и Цетиње више нијесу, и да су имали снага, могли било шта предузети против Турске, јер су европске силе стајале на становишту непромјенљивости њених граница. Политички разлози за такав њихов став налазили су се у веома сложеним политичким и социјалним приликама Европе онога времена и политици легитимизма. Његош је то уочавао, али као да није хтио у све то неповољно за српски народ да вјерује. Стога наставља да одржава везе са околним народним првацима у Херцеговини, Васојевићима и другим областима и да их храбри и подстиче на борбу против освајача; радио је на придобијању за хришћанску ствар и великог католичког албанског племена Миридита и других тамошњих племена.

Али 1850. године веома тешко и болно је доживио трећи сусрет са

Матијом Баном, повјереником београдске владе који му је, дошавши да га посјети обољелог, саопштио да је у Београду пала одлука да се распусте све тајне организације које су биле створене ради припрема устанка. Но, без обзира на то разочарање изазвано вијешћу о растурању устаничких организација и гашењу свега што је било створено за борбу, он, Његош, није пао у очајање. У њему је до посљедњег даха остала неугашена и српска и југословенска идеја. "Само обмана је убитачна и за људе и народе... Ја злу свакојем гледам право у очи" - написао је он јануара 1850. године - Стевану Книћанину. За Његоша су само привремено биле потиснуте наде у будућност српства и југословенства.

Југословенска идеја, као шира од српске, заокупљала је и храбрила Његоша до посљедњег његовог даха, све до његове преране смрти октобра 1851. године. То потврђује и његово писмо словеначком лингвисти и свом пријатељу Францу Миклошићу, од 12 (24) марта 1850. године, у којему пише да са нестрпљењем очекује појаву његовог рјечника, за који каже да ће бити "највећа драгоценост нашега жалоснога књижевства" и да ће имати велики значај за даљи развој културе Јужних Словена. "Та то је светиња словенска, која је до данас трунула у талогу невјежества, заробљена народом забаченим самим собом". Интересовао се и за најављени Миклошићев лист на који жели да се претплати, а његов секретар Милаковић ће му слати и "погђе који" прилог из Црне Горе за исти. Писмо Миклошићу завршава: "Ви сте на мјесто те можете велику ползу принијети силноме но кукавноме и слијепоме југословенству".

Дакле, Његош је идеју о југословенству као опцију за ослобођење од туђина, за политичку и културну еманципацију Јужних Словена, његовао све до смрти. То се да видјети и по томе што је он, послје слома револуције у Европи и промјена става Беча према Србима и Хрватима, по Гарашаниновим упутствима разрађивао план о акцији ослобођења области између Црне Горе и Србије, с визијом стварања јединствене државе која би се даље ширила на Босну, а затим би у савез с њом ушла Хрватска, а можда и словеначке покрајине. Тако се у том Његошевом и Гарашаниновом плану наслућивала идеја о будућој југословенској федеративној државној заједници. Његову снажну југословенску мисао потврђују и они познати стихови, које је ставио као мото свом "Лажном цару Шћепану Малом", а који гласе:

"Не пита се ко се како крсти,
Но чија му крвца грије прси,
чије л' га је задојило мл'јеко".

И у предговору "Шћепана Малог" Његош налази за потребно да спомене југословенство, објашњавајући да је у Венецијанском архиву истраживао грађу "о чудноватом Шћепану и о другијем стварима односећи се Југословенства". А на корицама ове своје посљедње књиге назначио је да је штампана "У Југославији" 1851. године.

Његош је, као што ће то чинити касније Јосип Јурај Штросмајер, сматрао да су Срби и Хрвати међусобно врло блиски, али је уважавао и постојање разлика између њих, као и између њих и других јужнословен-

ских народа, те да их карактеришу и друге особености (језик, култура, менталитет и др.) настале првенствено усљед различитих вјера а и њиховог природно историјског развоја.

Иначе, име Југославија од Његошевог доба ће се снагом његошевске мисли неодољиво пробијати из тајних и јавних договора и нарастати све док није постало општеприхваћено за име новостворене државне заједнице Југословена (1918). Оно ће наставити да живи и да добија све више значење и у Црној Гори.

Све до сада речено јасно говори да је Његош емотивно политички и поетски његовао југословенску идеју, вјеровао је у историјску будућност њеног остварења. Југословенска мисао за њега је очигледно била нешто дубље и више од државног и политички прагматичког циља. Видио је он у њеном остварењу пројекцију заједнице југословенских народа, задојених истом историјском судбином.

Југословенска идеја, међутим, ни практички нити политички у малој патријархалној и сиромашној сељачкој Црној Гори, упућеној на сталну борбу са великим унутрашњим тешкоћама и недаћама и, наравно, спољним непријатељем, држави која се тек изграђивала, није могла ухватити чвршће коријене. И сам Његош, иако је идеји југословенства удахнуо своју широку пјесничку душу, своју оригиналну и визионарску мисао, није успио да ту мисао до краја развије и учини јаснијом својим наслједницима на кормилу државе.

У својим политичким и слободарским визијама Његош је ишао од црногорства ка српству, а од овог к југословенству као најширем опсегу и суштински најтемељитије заснованом рјешењу црногорског односно српског ослобођења, али и ослобођења и уједињења и осталих југословенских народа. Његошево црногорство-српство-југословенство не треба тумачити као степеновање идеје ослободилаштва, већ прије као природно - историјско уочавање сличности, истовјетности и различитости и могућности да се оствари национална слобода Јужних Словена. Зар се такво увјерење великог мислиоца може данас називати заблудом?!

Што се тиче словенства, које је Његош поистовјећивао и са панславизмом, оно такође у Црној Гори као идеја није имало снажнијег ослоња. Он, истина, често говори о словенству али, будући да је оно било без неке дубље садржине и даљих циљева, то чини искључиво из прагматичних разлога. У читавом српству, а посебно у Црној Гори, није било услова да се развије панславистичка идеја, иако су постојали и политички и животни разлози да се Црна Гора стално држи православне и словенске силе Русије. То је, истина, у Црној Гори подстицало вјеровање о заједничком прасловенском поријеклу и Срба и свих других словенских народа, дакле не само оних на Балканском полуострву. И тај мит је нарастао и хватао маха у Црној Гори, можда више него било гдје друго на јужнословенском простору. Његош је и том миту додао доста свог квасца, али не онолико колико је то учинио у промовисању идеје југословенства, у револуционарној ситуацији 1848-1849. године.

Miomir DAŠIĆ

PIERRE II PETROVIĆ NJEGOŠ
PENDANT LA REVOLUTION DE 1848-1849

Résumé

Dans cette étude on donne un aperçu synthétique des rapports du Monténégro et de son souverain et évêque, Pierre II Petrović Njegoš face à la révolution de 1848-1849. La révolution française de février a très fortement secoué l'Autriche, pays à multiples nations et multiples confessions, caractérisé aussi par d'autres contradictions intérieures et socio-économiques de nature très complexes. Comme le petit état monténégrin-montagnard était limitrophe avec l'Autriche qui régnait sur les Bouches de Kotor et le Littoral jusqu'à Spic (depuis 1797), l'effervescence révolutionnaire a également envahi ces régions. Etant donné les liens culturels, économiques, religieux et autres de la population de même race du Monténégro et des Montagnes avec celle du Littoral, le souverain et évêque monténégrin s'est engagé, dès le début des agitations du peuple, à dénouer les événements de 1848-1849. Il était en principe contre la révolution qu'il identifiait à l'anarchie sociale; il s'est énergiquement dressé contre le gouvernement révolutionnaire de la Vénétie qui désirait renouveler son pouvoir en Dalmatie et sur le Littoral monténégrin et ainsi procéder à l'italianisation de la population slave sur ces territoires. Usant de son autorité, il a exercé une influence sur les habitants du district bocquais et ragusien afin d'étouffer l'italianisme et le mouvement révolutionnaire et également de maintenir les relations de bon voisinage avec les autorités autrichiennes à Kotor et avec le gouvernement viennois avec lequel la cour de Russie entretenait des rapports amicaux.

Pierre II soutenait la lutte des Serbes et des Croates contre la révolution hongroise qui leur contestait leurs droits ethniques et menaçait leur survie nationale. Il s'est rangé du côté des Serbes de Voïvodine, salué leur Assemblée de mai (1848) à Karlovci et leurs décisions, avant tout celle relative à la proclamation d'un Duché autonome (Voïvodine); il s'est engagé en faveur de l'unité et de l'entente entre les Serbes et les Croates en général. Il a également soutenu la proclamation de la Royauté croate triunitaire, conseillé aux Bocquais d'accepter leur ban J. Jelačić comme une personnalité qui, d'après son raisonnement, pouvait accomplir l'unification des Croates et des Serbes dans la Monarchie. Le cours des événements a montré que c'était une erreur historique du souverain monténégrin.

En raison de son attitude envers les révolutions voisines – italienne et hongroise – Pierre II était considéré dans l'historiographie marxiste, sans plus de raisons scientifiques, comme un chef d'état réactionnaire. Les sources historiques et les faits exposés dans cette étude prouvent que d'une manière générale il était contre les révolutions, mais aussi contre l'Italie et la Hongrie à cause de leur nationalisme et chauvinisme exagéré envers les Serbes et les Croates.

Pierre II croyait que les liens et les rapports entre le mouvement serbe et croate dans ces événements allaient créer les conditions indispensables à la réalisation de l'idée yougoslave, c'est-à-dire qu'une communauté de l'état yougoslave serait constituée dans une certaine perspective historique. La cour des Habsbourg ainsi que milieux gouvernants ont profité des Serbes et des Croates pour défendre l'Empire contre la révolution et les promesses politiques qui leur ont été faites sont restées lettre morte sur papier. Ce n'est qu'au print-

emps de 1849 seulement que le souverain monténégrin a compris que le yougoslavisme n'était qu'un « mot idéal » et qu'il faudrait encore parcourir un long chemin jusqu'à sa réalisation politique. Cependant, même après l'étouffement de la révolution et la duperie de l'Autriche pour les promesses faites aux Serbes et aux Croates, il ne perd pas l'espoir de réaliser l'idée yougoslave. Son attitude amicale envers l'Autriche pendant les années de la révolution et son influence pour calmer la situation sur le Littoral ont eu pour résultat de régler les rapports de bon voisinage entre le Monténégro et l'Autriche pour une longue période, ce qui fut profitable réciproquement pour la population de ces deux pays.